

наявний потенціал виробництва сільськогосподарської продукції України використовується недостатньо.

Із початком економічних реформ в Україні певні надії пов'язували з припливом іноземних інвестицій. Але практика показала, що такі сподівання не були підкріплені достатніми аргументами. Відштовхує іноземних інвесторів наявний високий адміністративний тиск і постійні зміни в регулюванні економічної діяльності. Основною умовою для іноземного інвестора є можливість реалізувати свої економічні інтереси. Аграрна політика 2010 р., зокрема проблеми з відшкодуванням ПДВ експортерам, запровадженням експортних обмежень тощо, погіршила інвестиційний імідж України та спровокувала витіснення національних операторів аграрного ринку із зарубіжних ринків [4, 141].

Значної державної підтримки потребують аграрії у 2012 р. Україна шлях до розвиненого індустріального суспільства, в тому числі й в АПК, повинна пройти власним прискореним, інтенсивним шляхом, зрозуміло, використовуючи досвід інших країн, що буде сприяти створенню високотехнологічного виробництва. Інвестиційна діяльність може стати вирішальним чинником усієї економічної політики держави, від ефективності якої залежить стан виробництва, рівень технічного оснащення підприємств, можливість структурної перебудови економіки, вирішення соціальних та екологічних проблем, вирішення продовольчої безпеки.

Отже, проблема продовольчої безпеки сьогодні як ніколи є актуальною. Україна, маючи величезний потенціал, зможе ефективно протистояти назрілим потребам. Але для цього держава повинна забезпечити:

- ефективне використання наявних угідь;
- створення розвиненої інфраструктури заготівлі та збуту сільгоспродукції;
- високий рівень матеріально-технічного й фінансового забезпечення аграріїв тощо.

Запропонована тема є багатоаспектною, потребує постійної уваги істориків та економістів – аграріїв.

1. Экономическая безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов : Монография / под общ. ред. проф. Ткаченко и проф. Богачева. – Ровеньки, 2007.

2. Саблук П. Т. Національна доктрина продовольчої безпеки в Україні / П. Т. Саблук, Г. М. Калетник, С. М. Кваіа, В. І. Власов, М. А. Лисак // Економіка АПК. – 2011. – № 8.

3. Пасхавер Б. Біном Мальтуса / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2010. – № 6.

4. Жаліло Я. А. Світова продовольча криза та виклики для України / Я. А. Жаліло, О. В. Собкевич, В. М. Русан, А. Д. Юрченко, В. О. Скороход // Економіка АПК. – 2011. – № 8.

5. Саблук П. Т. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд в майбутнє: Наук.-популярні нариси: У 3 т. – Т. 2: Аграрна економіка в умовах демократичного державотворення / П. Т. Саблук. – К. : Інститут аграрної економіки, 2001.

6. Голос України. – 2011. – № 61, 5 квітня.

7. Бюлетень НБУ. – 2011. – № 2.

8. Хоскинг Дж. История Советского Союза 1917–1991 / Джеффри Хоскинг. – М., 1995.

9. Статистичний збірник „Сільське господарство України”. – К., 2010.

10. Аграрна реформа в Україні / П. Г. Гайдуцький, П. Т.

Саблук, Ю. О. Лупенко та ін. / за ред. П. І. Гайдуцького. – К. : ННЦАЕ, 2005.

11. Кириленко І. Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи / І. Г. Кириленко. – К. : ННЦ „Інститут аграрної економіки”. – 2005.

12. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2005. – № 11.

13. Михайлов А. М. Інвестиційна політика країни як передумова відтворення виробничого потенціалу аграрних підприємств / А. М. Михайлов // Економіка АПК. – 2006. – № 2.

14. Вітков М. С. Розвиток інвестиційної політики в сільському господарстві України / М. С. Вітков // Економіка АПК. – 2005. – № 1.

15. Стецюк П. А. Формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств / П. А. Стецюк // Економіка АПК. – 2005. – № 11.

І. М. Лубко

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Аграрний сектор економіки України без перебільшення вважається базовою галуззю національної економіки, оскільки її розвиток безпосередньо пов'язаний не лише із забезпеченням населення сільськогосподарською продукцією, але й стосується продовольчої безпеки держави. У зв'язку зі вступом України до СОТ, за умов існування продовольчої проблеми планетарного масштабу, вирішення завдань ефективного розвитку аграрного сектора української економіки набуває до того ж значного міжнародного значення. Тому надзвичайно важливу роль у цих процесах повинна відігравати держава, повсякчас здійснюючи різноманітні організаційно-правові заходи впливу на аграрний сектор.

Науковий аналіз державної аграрної політики і правового регулювання суспільних відносин у сільському господарстві здійснювався багатьма вітчизняними вченими. Серед них варто назвати В. Андрейцева, В. Демчика, І. Дмитренка, П. Кулинич, В. Семчика, А. Статівку, Н. Титову, Ю. Шемшученку, В. Янчука та ін. [2-4; 6, 9-14]. Незважаючи на наявність окремих робіт, на нашу думку, недостатньо уваги приділено питанням удосконалення національного аграрного законодавства. Автор статті ставить за мету розкрити стан і перспективи вдосконалення національного аграрного законодавства. Об'єкт вивчення – правове регулювання аграрного сектора економіки, предмет – стан і удосконалення національного аграрного законодавства.

Глибоке зацікавлення проблемами теорії аграрного права є доказом того, що саме сільське господарство потребує постійного державного регулювання задля підвищення його конкурентоспроможності, ефективності технологічних процесів виробництва продукції, необхідності підвищення рівня її якості, зберігання та переробки. Вищезазначене є актуальним у зв'язку зі вступом України до СОТ та намірів продовжити інтеграційні процеси, які дозволять державі сповна

використовувати наявні ресурсні можливості, долучитись до високих міжнародних стандартів та вирішити низку тяжіючих над аграрним сектором різнохарактерних проблем.

Основною причиною, що зумовлює вкрай гостру ситуацію на селі є, як вважає М. А. Латинін, „низький рівень державного регулювання через відсутність стратегії розвитку галузі, непослідовність державної політики підтримки розвитку аграрного сектора, безсистемність розв’язання завдань аграрної реформи, відсутність зваженої державної політики розвитку села та механізму її реалізації” [6].

Варто погодитися з думкою С. Бугери, який вважає важливою причиною стримування розвитку аграрної сфери – недосконалість аграрного законодавства, яке, по-перше, складається з великої кількості нормативно-правових актів, що мають різну юридичну силу; по-друге, значний відсоток законодавства становлять відомчі нормативно-правові акти, які доволі часто можуть суперечити відповідним законам; по-третє, в аграрному законодавстві присутні правові норми, що належать до інших галузей права; по-четверте, аграрно-правові норми перебувають у різних за галузевою приналежністю нормативно-правових актах, а це породжує неврегульованість широкого кола суспільних відносин в аграрному секторі [4]. Окрім всього іншого, відсутній сформований економіко-правовий механізм та відповідне фінансове підґрунтя для реалізації окремих положень нормативно-правових актів аграрного законодавства [5]. Загалом вказані недоліки ускладнюють практику застосування аграрних норм, знижують рівень правового забезпечення проведення реформ в аграрній сфері та об’єктивно зумовлюють необхідність пошуку його вдосконалення.

Водночас, слід зауважити, що обмеження регулювання аграрних відносин виключно правовими засобами, як довів час, є малоефективним і потребує постійної державної підтримки, а тому лише взаємозв’язок між цими двома потужними механізмами дозволить забезпечити прогресуючий розвиток аграрного сектора. „Існуючий світовий досвід та вітчизняна практика господарювання свідчать, що без органічного поєднання правового регулювання аграрних відносин з державною підтримкою сільськогосподарських товаровиробників, з одночасним всебічним використанням внутрішніх резервів, не обійтись”, – стверджує О. Сафонов [9, 55]. Тобто, державна підтримка сільського господарства на різних рівнях – це не необхідність, а закономірність його розвитку.

Ні в кого не викликає сумніву той факт, що стан реалізації аграрної реформи на сучасному етапі викликає серйозне занепокоєння, оскільки вона: 1) не дала очікуваних від її проведення результатів; 2) не сприяла підвищенню обсягів та ефективності аграрного виробництва; 3) не забезпечила раціонального використання ресурсного потенціалу галузі. З подібним станом речей не доводиться говорити про стимулювання сталого розвитку сільськогосподарського виробництва. Тому очевидним фактом сьогодення є триваюча руйнація виробничого потенціалу галузі та хронічні соціальні проблеми села і його мешканців.

Розвиток аграрного законодавства, його наукове обґрунтування та аналіз теоретичних засад

продиктований гострою необхідністю продовження започаткованого українською владою на початку 1990-х років курсу аграрних реформ. З метою підвищення ефективності функціонування сільського господарства останніми роками прийнято значну кількість нормативно-правових актів. Зокрема, Закони України „Про сільськогосподарську кооперацію” від 17.07.1997 р., „Про оренду землі” від 06.10.1998 р., „Про фіксований сільськогосподарський податок” від 17.12.1998 р., „Про особисте селянське господарство” від 15.05.2003 р., „Про фермерське господарство” від 19.06.2003 р. тощо.

Адже, як передбачається Законом України „Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” від 18.10.2005 р., „пріоритетність розвитку агропромислового комплексу та соціального розвитку села в національній економіці зумовлюється винятковою значимістю та незамінністю вироблюваної продукції сільського господарства в життєдіяльності людини і суспільства” [1]. Тому для забезпечення сталого розвитку аграрного сектора національної економіки системність та комплексність заходів є запорукою успішного розв’язання завдань з реалізації державної аграрної політики всіма органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Основні засади цієї політики поширюються й на аграрну науку, яка покликана здійснювати ретельний аналіз всього комплексу суспільних відносин, що безпосередньо стосуються сільського господарства.

Аналіз чинного аграрного законодавства та сучасного стану сільського господарства дає підстави визначити державну підтримку сільського господарства як різноманітну цілеспрямовану діяльність держави: по-перше, з утворення і функціонування сільськогосподарських товаровиробників; по-друге, прийняття відповідних законів й інших нормативних актів; по-третє, зі створення системи і визначення завдань, функцій і компетенції органів, які повинні здійснювати державну підтримку сільського господарства [9, 56].

Реалізація положень державної аграрної політики, відповідно до п. 6 ст. 4 вищезгаданого Закону, має здійснюватися через: 1) удосконалення нормативно-правової бази; 2) створення відповідних інфраструктури та інституцій; 3) забезпечення заходів з її реалізації фінансуванням з Державного бюджету України та місцевих бюджетів, узгодження з міжнародними договорами України, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України. Реалізація державної аграрної політики здійснюється на основі послідовності, наступності та етапності. Критеріями оцінки втілення державної аграрної політики, передбаченими Законом, є забезпечення: до 2007 року – зайнятості сільських працездатних жителів не нижче середньої у державі, а до 2015 року – середньої у країнах Європейського Союзу; до 2007 року – споживання продуктів харчування на душу населення на рівні наборів харчування відповідно до Закону України „Про прожитковий мінімум” (966-14), а до 2015 року – на рівні орієнтовного набору основної продовольчої сировини і харчових продуктів в середньому на душу населення України; до 2015 року – підвищення рівня доходів сільського населення та середньомісячної заробітної плати працівників сільського господарства

до рівня, не нижче середнього в інших галузях економіки держави [1].

На забезпечення виконання Закону України „Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” спрямована Постанова Кабінету Міністрів України № 1158 від 19 вересня 2007 року, якою була затверджена „Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року”. Програма розроблена з метою реалізації основних напрямів державної аграрної політики і спрямовувалась на створення сприятливих умов для комплексного вирішення соціальних проблем села та розвитку сільських територій, створення високоєфективного конкурентноспроможного аграрного сектору України [8].

Одним із головних напрямів розвитку сучасної науки аграрного права України є теоретичне обґрунтування подальшого розвитку й удосконалення аграрного законодавства. Особливого значення нині набуває реалізація практичних рекомендацій щодо вдосконалення аграрного законодавства України як системного утворення та окремих його нормативно-правових актів. З огляду на це важливою практичною проблемою є необхідність врахування наукових концепцій, висновків, положень та рекомендацій, запропонованих представниками науки аграрного права України, у правотворчій діяльності держави, зокрема під час розробки й прийняття нормативно-правових актів з питань регулювання аграрних відносин в Україні [5].

У контексті розгляду проблем, які стосуються розвитку й удосконалення національного аграрного законодавства в сучасних умовах, особливої уваги заслуговує остаточне вирішення питання про прийняття Аграрного кодексу як основного комплексного кодифікованого акта. Безперечно, прийняття кодексу – це один із засобів удосконалення чинного аграрного законодавства. Водночас, коли тривають процеси становлення ринкових відносин і застосовуються нові підходи до використання не тільки економічних, а й правових засобів, що дає можливість забезпечити нормальний розвиток аграрних відносин ринкового характеру, то немає потреби при відсутності достатніх об'єктивних умов для прийняття Аграрного кодексу квапити події.

Відомий український юрист А. Статівка вважає, що передувати прийняттю Аграрного кодексу повинна розробка ефективних законів про сільське господарство України, про аграрну політику України. „Ці закони мають бути визначальними, і саме прийняття їх дозволяє обумовити і прийняття кодифікованого акта, в якому слід закріпити положення щодо особливостей аграрних відносин, рівноправності усіх форм власності та організаційно-правових форм, методів господарювання тощо. Оскільки кодекс являє собою більш стабільний акт, це дасть можливість уникнути внесення в нього великої кількості змін, доповнень, що пов'язані з динамічним розвитком суспільних відносин в аграрному секторі економіки України”, – стверджує автор [12, 9].

Важливим є також відображення в структурі Аграрного кодексу питань правового регулювання якості та безпеки сільськогосподарської продукції як базового фактору конкурентноспроможності агропромислового виробництва. При цьому доцільним є докладна правова регламентація таких

елементів як державне регулювання якості та безпеки сільськогосподарської продукції; стандартизація, сертифікація та метрологія; забезпечення ефективного використання природно-ресурсного потенціалу та можливості виробництва екологічно чистої продукції; державний контроль; відповідальність щодо порушення норм законодавства тощо. Необхідним є також врахування особливостей правового регулювання виробництва сільськогосподарської продукції на галузевому рівні. Адже найбільш специфічним, особливим об'єктом серед інших об'єктів внутрішніх аграрних правовідносин виступає саме сільськогосподарська продукція [14, 418].

Багато дослідників висловлюють схожі міркування про те, що збитковість сільського господарства є результатом цінового диспаритету на промислову та сільськогосподарську продукцію, неплатежі, неповне несвоєчасне бюджетне фінансування. Рівень доходів значної частини сільськогосподарських виробників не дозволяє їм вести виробництво на розширеній основі, підтримувати й оновлювати матеріально-технічну базу, здійснювати своєчасні розрахунки із заробітної плати з постачальниками і працівниками. Отже, вихід з глибокої кризи, якою характеризується сучасна ситуація на селі, неможливий без загальної радикальної, конкретної невідкладної державної і суспільної підтримки села. Відсутність такої підтримки упродовж тривалого часу держава намагалася компенсувати, зокрема, реорганізацією форм сільськогосподарського виробництва [10, 184]. Зазначимо, що державна протекціоністська політика щодо розвитку сільського господарства характерна для переважної більшості країн світу. Досвід зарубіжних країн свідчить, що постійне й систематичне сприяння власному товаровиробникові з боку держави є необхідною умовою розвитку сільського господарства в цих країнах [3, 24]. Так, спеціальні аграрні закони діють у США, країнах Західної Європи, Японії тощо [11].

Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що поліпшення організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі економіки держави сприятиме гармонізації публічно-приватних інтересів держави і товаровиробників сільськогосподарської продукції, збалансованості державної аграрної політики з урахуванням національних і регіональних інтересів, вимог СОТ та міжнародних зобов'язань України стосовно аграрного сектору, комплексності розв'язання соціальних проблем села. Виключно важлива роль у реалізації потенціалу України як аграрної держави належить аграрному законодавству, оскільки від його якості та ефективності суттєво залежать перспективи соціально-економічного розвитку держави.

1. Закон України „Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” №2982-IV від 18.10.2005 р. – Режим доступу: <http://uapravo.net/data2008/>

2. Аграрне право України: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / В. З. Янчук, В. І. Андрійцев, С. Ф. Василюк та ін. / за ред. В. З. Янчука. – К.: Юрінком Інтер, 2000.

3. Аграрне право України: [практ. для студ. вищ. навч. закл.] / В. З. Янчук, А. М. Статівка, Н. І. Титова та ін. / за ред. В. З. Янчука. – К.: Юрінком Інтер, 2001.

4. Бугера С. І. Аграрне законодавство України та шляхи його вдосконалення / С. І. Бугера. – // Режим доступу: /<http://int.konf.org/>

5. "Концепція комплексної державної програми реформи та розвитку сільськогосподарства України" (проект), "Концепція Державної цільової економічної програми впровадження в агропромислому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2016 року", "Про схвалення Концепції реформування і розвитку аграрної освіти та науки", "Концепція Загальнодержавної цільової програми селекції утваринництва", "Національна доктрина реформування та розвитку агропродовольчого комплексу України" (проект). – // Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/>
6. Латишів М. А. Державне регулювання розвитку аграрного сектора економіки України: дис... д-ра наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 "Філософія державного управління" / Національна академія держ. управління при Президентові України; Харківський регіональний ін-т держ. управління. – Х., 2007 // Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/>
7. Матеріали до проекту Аграрного кодексу України. – / Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/>
8. Постанова Кабінету Міністрів України № 1158 від 19 вересня 2007 року затверджена "Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року". – // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>
9. Сафонов І. Правові проблеми державної підтримки сільськогосподарських виробників / І. Сафонов // Право України. – 2005. – №6.
10. Семчик В. І. Аграрна і земельна реформи. Право і реальність // Правова держава: щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Вип. 13. – К.: Видавничий дім "Юридична книга", 2002.
11. Семчик В. І. Проблеми гармонізації аграрного законодавства України і зарубіжних країн // Правова держава: щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Вип. 12. – К.: Видавничий дім "Юридична книга", 2001.
12. Статівка А. М. Про аграрне законодавство України і проблеми його удосконалення в сучасних умовах / А. М. Статівка // Господарське право. – 2001. – №7.
13. Титова Н. І., Пацюк А. А. До поняття та характеристики аграрного законодавства України / Н. І. Титова, А. А. Пацюк // Держава і право: зб. наук. праць: Юрид. і політ. науки. – Вип. 11. – К.: Видавничий дім "Юридична книга", 2001.
14. Уркевич В. Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин: дис... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.06 "Земельне право; аграрне право..." / Національна юридична академія ім. Я. Мудрого. – Х., 2007. – 496 с. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/>

В.В. Милосердов

ПРИЧИНЫ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО КРИЗИСА В РОССИИ

Начиная с первой половины 1990-х гг. агропромышленный комплекс России находится в состоянии кризиса, который привел к деградации отдельных отраслей, падению сельскохозяйственного производства. В итоге, в настоящее время он не выполняет своей главной функции – обеспечения населения собственным продовольствием. Государство давно потеряло продовольственную независимость. К основным причинам продовольственного кризиса следует отнести:

1. Деградация производственного потенциала аграрной сферы экономики. За годы реформ объемы инвестиций в аграрную сферу уменьшились более чем в 30 раз. Разрушено тракторное и

сельскохозяйственное машиностроение. Производство тракторов сократилось к уровню 1990 года в 21 раз, тракторных плугов – в 77,9 раза, зерноуборочных комбайнов – в 9,8, доильных установок – в 51,2. Разрушается материально-техническая база отрасли. Наличие тракторов у сельских товаропроизводителей уменьшилось в 2,9 раза, зерноуборочных комбайнов – в 3,2, кормоуборочных – в 3,7 раза. Коэффициент обновления основных фондов составляет лишь 3%. Резко возросла степень их износа, а материально-технические ресурсы выработали свой нормативный амортизационный срок на 80%. Строительством помещений для крупного рогатого скота сократилось в 33,9 раза, для свиней – в 7,2, зерно- и картофелехранилищ – соответственно в 12,7 и 71, ввод орошаемых земель – в 105,4, осушенных – в 27 раз.

За прошедшие 20 лет из хозяйственного оборота вышло 43 млн. га посевной площади, численность крупного рогатого скота сократилась на 37 млн. гол., в том числе коров – на 11,7 млн., свиней – на 21,3 млн., овец и коз – на 37 млн. гол., птицы – на 20,5 млн. шт., практически ликвидирован мелиоративный фонд, ухудшается плодородие почвы и генетический потенциал животных, прекратились работы по селекции и семеноводству.

2. Собственное производство продуктов питания растет крайне медленно. Основными производителями сельскохозяйственной продукции стали хозяйства населения с допотопными техникой и технологиями. По производству основных продуктов питания страна до сих пор не вернулась к уровню 1990 года. Характерный пример. Многие губернаторы Дальнего Востока, Сибири и других регионов, где сельское хозяйство «дышит на ладан», вынуждены приглашать китайцев и сдавать им землю в аренду. Они ее используют, как правило, пару лет, получают хороший урожай и съезжают. После на этой земле не растут даже сорняки. Ученые не могут понять причину и забеспокоились. Этой проблеме было посвящено специальное совещание. На вопрос председательствующего А. Дворковича, помощника Президента России: «Что делать-то будем?» – присутствующие предложили запретить губернаторам сдавать китайцам землю в аренду. После чего он пожал плечами и спросил: «А чем тогда людей кормить будем?». Выходит, по А. Дворковичу, население Дальнего Востока и Сибири нельзя накормить без китайцев и без наращивания импорта продовольствия. Сегодня она достигла запредельных объемов и продолжает увеличиваться. Импорт уже занимает треть объема всего оборота внутреннего рынка (40 млрд. долл.) и серьезно сдерживает развитие отечественного сельского хозяйства. По сравнению с 1990 годом, импорт мяса увеличился на 1 млн. 207 тыс. т, мяса птицы – на 514 тыс. т, рыбы – на 774 тыс. т. За последние 20 лет на 10 млн. уменьшилось число едоков. Но и при этом душевое потребление мяса, по сравнению с дореформенным, 1990 годом, сократилось на 7 кг, молока – на 142 кг, рыбы – на 4 кг. Население стало больше потреблять картофеля, овощей и фруктов. Энергетическая ценность пищевого рациона россиянина существенно ниже уровня развитых стран. В продовольственной корзине сегодня недостает таких ценных питательных веществ, как белки, жиры, углеводы, витамины. Продуктовые